

UO'K: 001.32:001.891:1(092)

Sarvar OCHILOV,
O'zbekiston Milliy universiteti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: sarvarocilov45@gmail.com

O'zXIA dotsenti, PhD R.Isakdjanov taqrizi asosida

HAZRAT ALINING ILM FAZILATI VA ILM EGALLASH HAQIDAGI FIKRLARI

Аннотация

Maqolada xulafoi roshidinining to'rtinchisi Hazrat Ali ibn Abu Tolibning ilm fazilati va ilm egallash haqidagi fikrlari tahlil qilingan. Bunda Hazrat Ali devonida o'z ifodasini topgan ilm ahli, ya'ni olimlarning fazl yoki fazilat egalari ekanligi, odamlarni to'g'ri yo'lga boshlashlari, ilmning boylikdan afzalligi, ilm egallash uchun zarur bo'lgan olti omil, so'rab o'rganishning ilm egallashdagi ahamiyati, ilmning kishiga ziynat ekanligi to'g'risidagi fikrlar ko'rib chiqilgan. Bu fikrlarni asoslash uchun Qur'oni karim oyatlari, hadislar, mutafakkirlar va olimlar fikrlariga murojaat qilingan.

Kalit so'zlar: Hazrat Ali, oyat va hadislar, ilm, jaholat, ilm fazilati, olimlar, johillar, boylik, fazl egalari, ilm egallash.

ВЗГЛЯДЫ ИМАМА АЛИ О ДОСТОИНСТВЕ И ПРИОБРЕТЕНИИ ЗНАНИЙ

Аннотация

В статье анализируются взгляды Имама Али ибн Абу Талиба, четвертого из праведных халифов, на достоинство и приобретение знаний. В ней рассматриваются идеи, высказанные в диване Имама Али, о достоинствах ученых, о направлении людей по истинному пути, о превосходстве знания над богатством, о шести факторах, необходимых для приобретения знаний, о значении опроса в приобретении знаний и о том, что знание украшение человека. Для обоснования этих идей применялись ссылки на аяты Священного Корана, хадисы, мнения мыслителей и ученых.

Ключевые слова: Имам Али, аяты и хадисы, знание, невежество, достоинство знания, ученые, невежественные люди, богатство, обладатели достоинств, приобретение знаний.

VIEWS OF IMAM ALI ON THE DIGNITY AND ACQUISITION OF KNOWLEDGE

Annotation

This article analyzes the views of Imam Ali ibn Abi Talib, the fourth of the Rightly Guided Caliphs, on the dignity and acquisition of knowledge. It examines the ideas expressed in Imam Ali's Diwan regarding the virtues of scholars, guiding people on the true path, the superiority of knowledge over wealth, the six factors necessary for acquiring knowledge, the importance of questioning in acquiring knowledge, and the idea that knowledge is an adornment for a person. The article supports these ideas with references to verses from the Holy Quran, Hadiths, and the opinions of philosophers and scholars.

Key words: Imam Ali, verses and Hadiths, knowledge, ignorance, dignity of knowledge, scholars, ignorant people, wealth, people of virtue, acquisition of knowledge.

Kirish. Hazrat Ali ibn Abu Tolib iste'dodli, qobiliyatli, o'ta zukko, donishmand, zehnli, kishilarning dillaridagi yashirin sirlarni ham anglab etish darajasida fahm-farosatli inson bo'lgan. Hazrat Alining bu fazilatlarini, yoshligidan Qur'oni karim muhitida, islomiy muhitda o'sganligi, Muhammad payg'ambar o'gitlaridan bahramand bo'lganligi uning ilm egasi bo'lib yetishishiga imkon yaratdi. Rasululloh bir hadislarida *أنا مدينة العلم وعلي بابها فمن أراد العلم فليأت الباب* «Men ilm shahriman, Ali esa uning darvozasidir. Kim ilmni istasa, darvozasidan kelsin» [1] deb, Hazrat Alining ilmiga yuksak baho bergan edilar. Haqiqatan ham, Hazrat Ali islom davri ilmining boshlanishi, Payg'ambarimiz ta'бири bilan aytganda, «ilm shahrining darvozasi» bo'la oldi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hazrat Alining ilm fazilati va ilm egallash haqidagi fikrlarini yoritish uchun Hazrat Ali devoniga murojaat qilingan. Hazrat Alining bu boradagi fikrlarini tahlil qilish uchun Qur'oni karim oyatlari va hadislariga, Abu Homid Muhammad ibn Muhammad al-G'azzoliyning "Ihyoi ulumid din", Ali ibn Muhammad Sharif al-Jurjoniyning "Kitob at-Ta'rifot" asarlaridagi fikrlarga asoslanilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazvuni yoritishda ilmiy bilishning obyektivlik, tizimlilik, qiyosiy tahlil, analiz va sintez, umumlashtirish, tarixiylik va mantiqiylik kabi usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Hazrat Ali ilmning qadriga yetar edi. Shuning uchun ham u she'rlarida ilm va uning fazilati haqida so'z yuritdi. Hazrat Ali bir she'rida ilm va jaholat haqida shunday dedi:

"Jaholatda bo'lish johillar uchun o'limdan burungi o'limdir. Johillarning tanalari qabrga kirmasidan burun qabrga aylanadi.

Ilmi bilan hayot bo'lmagan kishi o'likdir. U (qiyomatda) tirilguniga qadar o'lik bo'ladi" [2].

Bu she'riy satrlar mazmunidan ko'rinadiki, Hazrat Ali jaholatni o'limdan burungi o'lim deb ta'riflayapti. Zero, jaholat dilni o'ldiradi, insonni haqiqatdan yiroqlashtiradi, halokat sari etaklaydi. Shu bilan birga, Hazrat Ali ilmning kishi va boshqa insonlar uchun foydali bo'lishi, buning natijasida kishi insonlar yodida yashab qolishi kerakligini ta'kidlayapti. Aks holda uning ilmi o'ziga qo'shilib ko'milib ketishi mumkin.

Yuqoridagi kabi fikrni mashhur sufiy Fath al-Mo'suliy (vaf. 130/747) ham aytgan. "Fath al-Mo'suliy rahimahulloh (atrofidagilardan) so'radi: "Agarda bemorni taom, ichimlik va dorilardan mahrum qilinsa, u o'lmaydimi?" Unga: "Ha, albatta, o'ladi", deb javob berishdi. U: "Shuningdek, qalb ham donishmandlik va ilmdan mahrum qilinsa, uch kundan so'ng o'ladi", dedi. U haqiqatni aytdi. Darhaqiqat, taom tana uchun ozuqa bo'lganidek, ilm va donishmandlik qalb ozig'i bo'ladi, uning hayoti ularga asoslanadi. Ilmdan mahrum bo'lgan kishining qalbi xastalangan, u albatta o'ladi. Faqat u buni sezmaydi. Chunki dunyo hayotiga bo'lgan muhabbat va u bilan mashg'ul bo'lish uni his-tuyg'udan mahrum qiladi. Bu kuchli qo'rquv jarohatdagi og'riq hissini, og'riq haqiqatda bo'lsa ham, darhol to'xtatgani kabitdir" [4]. Yuqorida bildirilgan fikrlardan bilimsizlik yoki jaholat kishining qalbini o'ldirishi, qalbi o'lgan odam esa o'lik maqomida bo'lishi ma'nosi anglashilgan.

Hazrat Ali yana bir she'rida shunday dedi:

"Fazl ilm ahligagina xosdir. Ular to'g'ri yo'l izlaganlarni to'g'ri yo'lga boshlaydilar.

Har bir kishining bilmagani uning raqibidir. Johillar ilm ahliga g'animdir.

Ilm ol va uning o'rniga boshqa narsa xohlama. Zero, odamlar o'ladilar, ilm ahli esa o'lmaslar" [2].

Hazrat Ali bu satrlarda ilm fazilati haqida so'z yuritgan. U ilm ahlini, ya'ni olimlarni fazl yoki fazilat egalari, deb hisoblaydi. Chunki olimlar ilm bilan shug'ullanishlari natijasida mulohazakorlik, sabr-toqat, bilim doirasining kengligi kabi fazilatlarini o'zlarida mujassamlashtiradilar. Ular narsa va hodisalarning hamda hayotning haqiqatini anglab yetadilar, ilmlari tufayli to'g'ri yo'lni noto'g'risidan ajrata oladilar va odamlarni to'g'ri yo'lga boshlaydilar. Lekin inson uchun umri davomida o'ttirgan hayotiy bilimi eng foydali bilim sanaladi. Chunki u shu bilimiga tayanib, hayot so'qmog'idan imkon boricha qoqilmay yurib boradi. Ammo insonning bilmagani uning hayotda qoqilishiga sabab bo'ladi va bu bilmagani uning o'ziga raqib bo'ladi. Biz yuqorida olimlarning odamlarni to'g'ri yo'lga boshlashi haqida gapirgan edik. Johillar esa har doim ilm ahli yo'lga g'ov bo'lib kelganlar, ularga qarshilik qilganlar. Chunki ular johilliklari tufayli boshqalarni ham jaholatda tutishga harakat qilganlar. Shu sababli ular ilm ahliga g'anim bo'lganlar. Lekin ilm fazilatini anglagan insonlar doimo ilm egallaganlar, o'zlarini ilmga bag'ishlaganlar. Shuning uchun ham ilm fidoyilari ichidan ko'plab allomalar yetishib chiqdilar. Ularning nomlari mana hozirgacha hurmat bilan tilga olinadi. Zero, Hazrat Ali aytganidek, «odamlar o'ladilar, ilm ahli esa o'lmaslar».

Qur'oni karimda ilm ahlining fazl egalari ekanligi haqidagi oyati karimalar mavjud. Jumladan, Alloh taolo shunday deydi:

“Alloh sizlardan imon keltirgan va ilm ato etilgan zotlarni (baland) daraja (martaba)larga ko'tarur” [5]. Mashhur sahobiy Abdulloh ibn Abbos bu oyat borasida shunday degan: “Alloh olimlarga imon keltirganlardan yetti yuz daraja yuqori martaba ato qiladi va ikki daraja o'rtasidagi masofa yayov yurganda besh yuz yildir” [4].

Alloh taolo boshqa bir oyati karimada shunday degan: “Ayting: “Biladiganlar bilan bilmaydiganlar teng bo'lurmi?!” [5] Bu oyati karimada biladiganlar, ya'ni olimlar bilan bilmaydiganlar, ya'ni johillar teng bo'lmasligi, olimlar fazl egalari ekanligi nazarda tutilgan.

Olimlarning fazl egalari ekanligi hadisi shariflarda ham o'z ifodasini topgan. Rasululloh shunday deganlar: “Alloh kimga yaxshilikni iroda qilsa, uni dinda faqih (teran anglovchi) qilib qo'yadi va unga to'g'ri yo'lni ko'rsatadi” [6]. Demak, dinda faqih (teran anglovchi) bo'lish Allohning bandaga ato qilgan yaxshiligidir, bunday bandaga Alloh to'g'ri yo'lni ko'rsatadi. Bu banda o'zi to'g'ri yo'lga yurishi barobarida boshqalarni ham to'g'ri yo'lga boshlaydi.

Shuningdek, olimlarning fazl egalari ekanligi to'g'risidagi quyidagi hadisi shariflar ham mavjud: “Darhaqiqat, donishmandlik olijanob kishining sharafiga ziyoda qiladi va qulni podshohlar darajasigacha ko'taradi”, “Odamlarning eng yaxshisi agar (boshqalar) muhtoj bo'lishsa, (ularga) foyda keltiradigan, behojat bo'lishsa, o'ziga foyda beradigan imonli olimdir”, “Payg'ambarlik darajasiga eng yaqin odamlar olimlar va jihod ahlidir. Olimlar payg'ambarlar keltirgan narsa (shariatga) odamlarni yo'naltiradilar. Jihod ahli esa, payg'ambarlar keltirgan narsa (shariat) himoyasi uchun qilichlari bilan jang qiladilar”, “Ummatimda (odamlarning) ikki turi borki, agar ular yaxshi bo'lsa, odamlar yaxshi bo'ladi, buzilsa, odamlar ham buziladi. Ular boshliqlar va faqihlardir” [6].

Shu o'rinda quyidagi fikr ibratlidir. “Ba'zi bir donishmandlar aytishgan: “Agar olim o'lsa, dengizdagi baliqlar, samodagi qushlar uning uchun aza tutib yig'laydi. Uning yuzi yo'q bo'ladi, lekin u haqdagi xotira saqlanib qoladi” [4]. Ushbu fikrdan anglashiladiki, olimlar o'z ilmlari tufayli insoniyatga foyda keltiradilar, odamlarning e'tiborini qozonadilar. Shuning uchun ular o'lsalarda, odamlar xotirasida yashab qoladilar. Demak, bu fikr Hazrat Alining “odamlar o'ladilar, ilm ahli esa o'lmaslar” degan fikriga hamohangdir.

Hazrat Alining ilm fazilati haqida yana shunday she'riy satrlari mavjud:

“Biz qudratli Zot (Alloh) (belgilagan) qismatga rozimiz. Bizga ilm, johillarga boylik (bo'la qolsin).

Boylik tez orada yo'q bo'lib ketadi. Ilm esa qoladi, yo'q bo'lib ketmaydi” [2].

Bu satrlardan ko'rinadiki, Hazrat Ali ilmni boylikdan ustun qo'yyapti. Uning fikricha, oqillar ilmni afzal biladilar. Chunki egallangan ilm kishining miyasida o'nashib qoladi, yo'q bo'lib ketmaydi. Kishi o'rgangan sayin uning ilmi ortib boradi, lekin kamaymaydi. Ilmni bitmas-tuganmas xazina deyish mumkin. Johillar esa oqillardan farqli ravishda boylikni afzal biladilar. Lekin boylik kishi qo'lida omonatdir, erta-indin yo'q bo'lib ketishi mumkin. U kishiga bevafoqdir, bugun bor, ertaga yo'q. Demak, shu jihatdan ilm boylikdan afzaldir.

Hazrat Ali yuqoridagi fikriga qo'shimcha ravishda quyidagi fikrni ifodalagan. “Ali ibn Abu Tolib roziyallohu anhu Kumaylga dedi: “Ey Kumayl, ilm boylikdan ko'ra afzaldir: ilm seni qo'riqlaydi, sen esa boylikni qo'riqlaysan, ilm – hokim, boylik esa unga tobedir, sarf-xarajatlar boylikni kamaytiradi, ilm esa (uni) sarflash orqali ko'payadi” [4].

Hazrat Ali ilm fazilati haqida fikr bildirgach, ilm egallash haqida so'z yuritdi. Shu o'rinda uning quyidagi she'riy satrlari ahamiyatlidir:

“Ilmni faqat olti (omil) orqali egallaysan. Men senga ular haqida ochiq-oydin xabar berayin.

(Bular) aql-zakovat, bitta ishtiyoq, sabr-toqat, (bilim) yetariligi, ustoz ko'rsatmasi va uzoq vaqtdir” [2].

Bu satrlarni tahlil qiladigan bo'lsak, Hazrat Ali ilm egallash uchun zarur bo'lgan olti omilni sanab ko'rsatdi, ularni muayyan ketma-ketlikda keltirdi. Bu omillarni ko'rib chiqsak. Hazrat Ali ilm egallash uchun avvalo aql-zakovatning bo'lishini shart qilib qo'ydi. Zero, aql-zakovat egalorigina ilm egallay oladilar. Chunki ilm kishidan aql yuritishni talab qiladi. Aql-zakovat bo'lsa, ilm egallash uchun zarur ikkinchi omil katta ishtiyoqdir. Chunki ilm egallash uchun kishining o'zida katta ishtiyoq bo'lsa, u ilm yo'lidagi qiyinchiliklarga qaramay, g'ayrat bilan ishga kirishadi. Agar kishida aql-zakovat hamda katta ishtiyoq bo'lsa, u ilm yo'lga dadil kiradi. Lekin u bu yo'lda qiyinchiliklarga duch keladi, chunki ilm egallash xalqimiz aytganidek, «igna bilan quduq qazish» degani. Shuning uchun shunday vaziyatda kishiga Hazrat Ali aytgan uchinchi omil – sabr-toqat kerak bo'ladi. Yuqoridagi uch omil birlashsa, kishi g'ayrat bilan ilm egallaydi. U o'zidan oldingi olimlarning fikrlarini o'rganadi, manbalar ustida ishlaydi va kishida yetarli bilim hosil bo'ladi. Shu yetarli bilim natijasida kishi shaxsiy ilmiy xulosalar chiqaradi. So'ng u olgan bilimni umumlashtirib, shaxsiy ilmiy xulosalariga asoslangan holda ularni bir risola holiga keltiradi. Demak, bilimning yetariligi ilm egallash uchun zarur bo'lgan to'rtinchi omil bo'la oladi. Endi ilm yo'lga kirgan kishi ustoz ko'rsatmasiga ehtiyoj sezadi. Xalqimiz «ustoz ko'rmagan shogird har nag'maga yo'rg'alar», deb bejiz aytmagan. Ustozi unga ko'rsatmalar berib turadi, uni to'g'ri yo'lga yo'naltiradi. Lekin kishi yuqoridagi omillarning barchasiga ega bo'lgani bilan darrov olim bo'lib qolmaydi. U ko'p o'qib o'rganishi, izlanishlar olib borishi kerak bo'ladi. Bu esa uzoq vaqtin talab qiladi. Ko'rib chiqilgan she'riy satrlar tahlilidan ko'rinadiki, Hazrat Ali o'ta zukko va donishmand odam bo'lgan. U islom dunyosida ilm endi shakllanayotgan bir paytda ilm egallash uchun zarur bo'ladigan omillarni aniq ko'rsatib bergan edi. U ko'rsatib bergan bu omillar mana bugungacha o'z ahamiyatini yo'qotmay kelyapti. Zero, ilm yo'lga qadam qo'yan har bir tolibi ilmda yuqorida zikr etilgan omillar mujassam bo'lsa, ular olimlik rutbasiga sazovor bo'ladilar.

Hazrat Alining ilm egallash haqidagi quyidagi satri ham e'tiborga molik:

“Agar (biror bir) ilmni bilmasang va uni biladigan (kishi)dan so'rab olmasang, bilmaydigan johil bo'lib qolasan” [3].

Ko'rinib turibdiki, bu satrda so'rab o'rganishning ilm egallashdagi ahamiyati ko'rsatilyapti. Ilm egallashda so'rab o'rganishning ahamiyati quyidagi oyati karimada o'z ifodasini topgan: “Agar (bu haqda) bilmaydigan bo'lsangiz, ahli zikrlardan (ya'ni Tavrot va Injilni biladiganlardan) so'rangiz!” [5]

Payg'ambarimiz hadislarida ham bu borada fikrlar bildirilgan: “Ilm xazinalardir, ularning kalitlari savoldir. So'rangiz, chunki bunda to'rt kishi ajr oladi: so'rovchi, olim, eshituvchi va ularni yaxshi ko'ruvchi”, “Bilimsiz odam bilmasligi tufayli sukut saqlamasligi kerak. Olim esa o'z ilmini yashirmasligi zarur” [6]. Yuqoridagi hadislardan ko'rinadiki, ilm xazinalarining kalitlari savoldir, so'rab o'rganish orqali kishiga ilm

xazinalarining eshiklari ochiladi. Kishi biror masala yuzasidan savol bersa, olim unga shu masalani tushuntirib beradi, buni eshitgan odam manfaat ko'radi. Demak, bu o'rinda savol bergan, olim, eshitgan va ularni yaxshi ko'rgan ham birday ajrga sazovor bo'ladi. Ikkinchi hadisdan bilimsiz odamning bilimsizligiga rozi bo'lmasligi aytilmoqda. Bunday odam sukut qilmasligi, bilmaganini so'rab o'rganishi, bilimli bo'lishga harakat qilishi kerak. Olim esa ilmini yashirmasdan uni boshqalarga o'rgatishi zarur.

Buyuk bobokalon shoirimiz Alisher Navoiy ham quyidagi satrlarda so'rab o'rganish haqida o'z fikrini ifodalagan:

Bilmaganni so'rab o'rgangan olim,
Orlanib so'ramagan o'ziga zolim.

Hazrat Ali ilm egallash haqida yana shunday dedi:

“Ilm ziynatdir. Toki hayotsan, ilm o'rgan, egalla.

Allohga ishonib, ilmga beril, u bilan mashg'ul bo'l. Sabr-toqatli, og'ir-vazmin, ehtiyotkor bo'l.

Agar bir kun ilmga butunlay berilib, sho'ng'ib ketsang ham bunga ishonma.

Dindan bahramand bo'lib, chin taqvodor bo'l va muttasil ilm o'rgan.

Kimda kim odob-xloq qoidalariga rioya qilsa, boshqalar boshliqlikdan ketganda qavm boshlig'i bo'lib qoladi.

Bilsang, hidoyat topgur, ilm (kishiga) ajoyib bir bezakdir. Tolibi ilm uni afzalligidan yaxshi egallaydi” [2].

Hazrat Ali bu she'rida ilm fazilati haqida gapirarkan, kishilarni Allohga ishonib, diniy amallarni bajargan holda muttasil ilm o'rganishga, ya'ni ilm egallashni toat-ibodat bilan qo'shib olib borishga chaqiryapti. Shu bilan birga, u bir kunlik o'qib-o'rganishning kifoya qilmasligini, ilm yo'lida yillab mehnat qilish kerakligini uqiryapti. Shuningdek, ilm yo'li mashaqqatli bo'lganidan sabr-toqatli bo'lish talab etiladi.

Ilmning kishiga bezak bo'lishi quyidagi rivoyatda ham ifodalangan: “Az-Zubayr ibn Abu Bakr hikoya qildi: “Otam Iroqda bo'lganlarida menga shunday deb yozdilar: “Sen ilm o'rganishga intil. Agar kambag'al bo'lib qolsang, ilm sen uchun boylik bo'ladi, boyib ketsang, u senga bezak bo'ladi” [4].

Ilm fazilati haqida Abu Homid G'azzoliy shunday fikrlarni bildirgan: “Shu nuqtai nazardan ilmga qarasang, uning o'z holicha yoqimli ekanini ko'rasan va u o'z holicha matlubdir. Sen uni oxirat va uning saodatiga yetishtiruvchi hamda Alloh taologa yaqin qiluvchi vosita sifatida topasan va Unga faqat u (ilm) orqali yetishish mumkin. Odam uchun darajada eng ulug' narsa abadiy saodatdir va eng yaxshi narsa unga yetishish vositasidir. Unga faqat ilm va amal orqaligina yetishish mumkin. Faqat qanday ish tutishni bilgachgina amalga erishish mumkin. Dunyo va oxiratda saodatning asosi – bu ilmdir, demak u eng yaxshi amaldir. Qanday ham shunday bo'lmasin, axir narsaning fazilatini ham uning samarasi sharofatidan bilasan! Sen ilm samarasi olamlar Rabbiga yaqinlashish, farishtalar darajasiga erishish va farishtalarga qiyoslanish ekanini bilding. Bu oxiratdadir.

Dunyoda esa, (ilm samarasi) – sha'n va ulug'vorlik, shohlar ustidan hukmronlik, fe'l-atvorda ehtirom zaruratidir. Hatto turklarning nodonlari va arablarning qo'pollari ham fe'l-atvorlarini tajribadan orttirilgan ko'p ilmi bilan ajralib turganlari tufayli oqsoqollarini hurmat qilish uchun tabiatan yaralgan deb topadilar. Hattoki hayvonlar tabiatlariga ko'ra insonning ular

darajasidan ortiq komillik bilan ulardan yuqori turishini his qilganlari uchun insonni hurmat qiladilar” [6].

Yuqorida bildirilgan fikrlardan ko'rinadiki, G'azzoliy ilmga oxirat va uning saodatiga yetishtiruvchi hamda Alloh taologa yaqin qiluvchi vosita sifatida qaragan. Uning nazdida oxirat saodati abadiy saodatdir va unga ilm va amal orqali yetishish mumkin. Demak, oxirat saodatiga yetishish uchun ilmning o'zi yetarli emas, bunda amal ham kerak bo'ladi. Bu yerda amal deganda islom dini ko'rsatmalariga amal qilish nazarda tutilgan. Shuningdek, dunyo va oxiratda saodatning asosi – ilmdir. Shu o'rinda G'azzoliy ilmning samarasi haqida gapirar ekan, oxiratda ilmning samarasi Yaratganga yaqinlashish va farishtalar darajasiga erishish ekanini aytdi. Dunyoda esa u ilm samarasini sha'n va ulug'vorlik, shohlar ustidan hukmronlik, hurmat-ehtiromga sazovorlikda ko'rgan. Bu bejiz emas. Chunki ilm insonning sha'nini yuksaltiradi, uni ulug'vor qiladi, olimlar o'z ilmlari sharofatidan hatto shohlarga ham ta'sir o'tkazadilar, doimo hurmat-ehtiromga sazovor bo'lib kelganlar. Shu bilan birga, G'azzoliy turklarning nodonlari va arablarning qo'pollari misolida hatto nodon hamda qo'pol odamlar ham olim insonlarni tajribadan orttirgan ilmlari tufayli hurmat qilishlarini, inson aqli va ilmi sharofatidan hayvonlardan ustun bo'lgani uchun ularning hurmatiga sazovorligini aytib o'tdi. Bundan ko'rinadiki, G'azzoliy inson uchun ilmning ahamiyatini yaxshi tushungan.

Shuningdek, XIV asrning ikkinchi yarmi – XV asrning birinchi yarmida yashab ijod qilgan buyuk mutafakkir Sayyid Sharif Jurjoniyl ham ilm to'g'risida fikr bildirgan. U bu haqda shunday degan: “Ilm – bu voqelikka muvofiq qat'iy ishonchdir. Donishmandlar aytadiki, u aqlda narsa tasavvurining sodir bo'lishidir va birinchisi ikkinchisidan alohidadir. Aytildiki, ilm – bu undagi narsani idrok qilishdir. Yana aytiladiki, sirlikning yo'qolishi ma'lum, jaholat uning ziddidir. Aytildiki, u ta'rifga behojatdir. Aytildiki, ilm umumiy hamda juz'iy jihatlar idrok qilinadigan puxta sifatdir. Aytildiki, ilm qalbning narsa ma'nosiga yetishishidir. Aytildiki, oqil va ma'qul o'rtasidagi maxsus qo'shimchadir, aytiladiki, sifat egasi bo'lgan sifatdir” [7].

Sayyid Sharif Jurjoniyning fikricha, ilm voqelikka muvofiq kelishi kerak. Shunda u ishonchli bo'ladi. Uning nazarida ilm narsa tasavvurining aqlda voqe bo'lishi va aqlda voqe bo'lgan narsani idrok qilishdir. Ilm orqali umumiy va juz'iy jihatlar idrok qilinadi. Jurjoniyl yana ilmni qalbning narsa ma'nosini anglab yetishi deb hisoblagan. Shuningdek, ilm oqil va ma'qul o'rtasida turadi. Jurjoniyl jaholatni ilmning ziddi deb bilgan. Shuning uchun jaholat ahli, ya'ni johillar ilm ahliga doimo qarshi bo'lganlar, ularga dushmanlik qilganlar. Bundan Jurjoniyl Hazrat Ali kabi johillarning ilm ahliga g'anim bo'lishini nazarda tutgan.

Xulosa va takliflar. Yuqorida bildirilgan fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, islom olamida ilmga katta ahamiyat qaratilgan. Shuning uchun ham Qur'oni karim va hadisi shariflarda ilm fazilati to'g'risidagi fikrlar o'z ifodasini topgan. Shuningdek, islom olimlari va mutafakkirlari ham bu borada qimmatli fikrlarni bildirganlar. Bunga Abu Homid G'azzoliyl va Sayyid Sharif Jurjoniyl ilgari surgan fikrlar yorqin misol bo'la oladi. Qolaversa, Hazrat Ali she'riyl satrlarida ilm fazilati, ilm egallash, olimlarning fazl egalari ekanligi, ilm egallash omillari haqidagi fikrlarni ifodalagan bo'lib, bu fikrlar bugungi kunda ham dolzarbdir va ularni o'rganish va targ'ib etish ma'naviyatimizni boyitishda katta ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Muhammad ibn Abdulloh al-Hokim an-Nisoburiy. Al-Mustadrak ala sahihayn. – Bayrut: Dor ul-kutubil-ilmiya, 1990. 3-jild. – B. 138.
2. Divanu-l-imam Ali ibni Abi Talib (karramallohu vajjah). – Qohira: Dor al-kutub al-ilmiyya lin-nashr vat-tavzi', 1993. – 144 b.
3. Divanu-l-imam Ali ibni Abi Talib (roziyallohu anhu). Tahqiq ad-duktur Abdulmajid Humuv. – Bayrut: Dor Sodir, 1431 h. – 2010 m. – 414 b.
4. Абу Хамид Мухаммад аль-Газали ат-Туси. «Ихйа улум ад-дин» (Возрождение религиозных наук). Том I. – М.: Издательский дом «Нуруль Иршад», 2007. – 585 с.
5. Qur'oni karim ma'nolarining tarjima va tafsiri. Tarjima va tafsir muallifi: Shayx Abdulaziz Mansur. – Toshkent: “Toshkent islom universiteti” nashriyot-matbaa birlashmasi, 2018. – 624 b.
6. Imom Abu Homid Muhammad ibn Muhammad al-G'azzoliy. Ihyou ulumid din. – Bayrut: Doru ibn Hazm, 1426 h. – 2005 m.
7. Fozil alloma Ali ibn Muhammad Sharif al-Jurjoniyl. Kitob at-Ta'rifot. – Bayrut: Maktabatu Lubnon, 1985. – B. 160–161.